

Budapest színházi épületei

244
Ruskin a régi Velence lakatlan, omladozó márványpalotáiról azt írja, hogy a paloták égi élete eltűnt, az emberek letűntek, de a paloták, a kövek megmaradtak. »A kövek írja Ruskin — *túléltek az embereket, a korszakot: élnek és beszélnek.*«

Nos, az alábbiakban a régi Pest és Obuda egykori színházainak épületeiről írunk. A mai Budapest sok évszázados színházi múltjából — egészen furcsa — a legrégebbi színházépületek maradtak meg. Sok leégett, egynéhány régi ostromok bombáinak áldozata lett. Sok volt közöttük az azóta elpusztult fabódé. Könyvek, írások, régi metszetek, festmények, emlékiratok, útleírások szólnak róluk. Tegyük egy kis színház történeti sétát az egykori Budán, Pesten és Obudán és a belőlük 1873-ban lett új Budapestben.

Budapest színházi múltjának emlékei közül a legrégebbiek kétezeréves *amphitheatrumai*. Obuda helyén kétezer évvel ezelőtt ott állott *Aquincum*, a római tábor-város. Két színháza maradt fenn. Az egyik ott van a mai Nagyszombat utca mellett. Egykor Királyhegy utca volt, annak a kör alakú, furcsa utcának a neve, amit a régi időkben »Királynék Vára« néven neveztek, mert azt tartották, hogy itt volt a budai királynék vára. A körbenépült házakat lebontották és előkerült úgyszólván teljesen épen az első »Budapesti színház«. Véres gladiátorjátékokat, állat-viadalokat tartottak benne, bikaviadalokat is, de mint mindenütt az egykori Római Birodalomban, bizonyára itt is tartottak drámai és komédiás színjátékokat is.

A másik órómai színház romjai ott állanak a Szentendrei úton, a vasúti töltésen innen, az Aquincumi Múzeummal szemben. Mindkét emlék kétezeréves. Az *amphitheatrum* jelentése görögös, latinul *körszínház*. Ebből a szóból lett a maig élő *szinkör* szó. Kör, mert a nézőtér kőből faragott padjai hatalmas félkörben emelkedtek egymás fölé.

Pest régebbi, mint Budavára. A magyar történelemtudomány most ünnepli meg az 1270-es években épült Budavára fennállásának hétszázéves fordulóját. Vannak irodalomtörténeti és színház történeti nyomok, amelyek azt bizonyítják, hogy a középkorban egész Magyarországot járták a külföldi, főleg a francia vándorló komédiások, yongleur-ök. Kötéltáncosok, csepűragók, bűvészek, kardnyelők, táncosok, főleg és elsősorban *bábjátékosok* voltak. A régi mesterlegények karácsony és húsvét előtt, mindenütt, így Kassán is misztériumjátékokat adtak. Az ilyesminek a régi Buda történetéből 1501-ből való a hiteles okleveles nyoma. Ebben az évben a török már az Aldunáig nyomakodott fel. Magyarországot és ezzel együtt Közép-Európát fenyegette a török veszedelem, tehát egész Európa figyelme, saját érdekében, Magyarország felé terelődött. 1501-ben az egyik budai olasz követ diplomáciai jelentést küldött hazájába. Ebben részletesen leírja, milyen érdekes színjátékot látott a maig meglévő budavári Szentgyörgy téren. A leírás bábszínházra, illetőleg bábjátékra mutat. A diplomáciai jelentés leírja, hogy a színpadon megjelentek a török hadak. Ott lebegett a levegőben a müzümán val-

lás alapítójának, a Profétának, Muhammednek koporsója. Igenám, de a koporsóba villám vágott bele és a Proféta koporsója elégett. Az előadás publikuma, a budai nép — írja a követi jelentés — úgy feldühödött, hogy szétzúzta a gyűlölt törököt bemutató színpadot. A követ a leírással a láthatóan politikai propaganda-tartalmú színelőadást ismertette. A leírásból érdekesen lehetett következtetni a színpad-technikai műveletre: a koporsó valószínűleg gyantaporral volt töltve, ez szikrázva ég. Azt, hogy a bódé a tér melyik helyén állott, nem lehet megállapítani, de minekutána a királyi Vár és a nemesi fertály között mély árok volt a bódé helye csakis az egykori Honvédelmi Minisztérium mai romépülete környékén lehetett.

Általában Budapesi színházi élete bábszínházi előadásokkal kezdődik. Az 1541-től 1686-ig tartó török hódoltság alatt Pesten és Budán, hiteles török kincstári adatok tanúsága szerint sok kávéház volt. A török kávéházakban mindenütt folytak *árnyékjátékok*, az úgynevezett *Karagözdsi* játékok. De ott szerepelt minden török kávéházban a *Mesélő Apó*, a *Meddah Baba* is. Egymaga egész színelőadásokat adott. Minden szerepnek ő volt a színésze, főleg az arab *Ezeregyéjszaka* meséit dramatizálta és játszotta meg.

1866 után állandóan voltak a régi Pesten és Budán bábjátékok. Főleg vándorló olasz és lengyel bábjátékosok tartottak előadásokat vendégfogadókban, táncosházakban és vásári sokadalmokon. A Mária Terézia által restaurált budai Várpalotában volt az Angól Kisasszonyok nevelőintézete. Hiteles írások szólnak az ottani erkölcsös, oktatótárgyú bábjátékelőadásokról.

A budai Várban, az egykori Iskola téren — ma XII., Ince tér — ott áll egy régi ház. A kapuja felett az egykori vendégfogadó, a *Vörös Sün* faragott képe. A házon levő emléktábla szerint, a ház a Budán lefejezett Hédervári Kont nádor háza volt. Gótikus faragványai a kapu alatt máig láthatók. Az 1700. évek végén *Belidor* francia panorámás tartott itt előadásokat. Erről az egykorú magyar újság is megemlékezik.

Bábjátékos előadásokat tartottak az egykori Bomba-téren (ma Batthyány tér)

máig álló gyönyörű rokokóstílusú házban, ez egykori *Fehér Kereszt* vendégfogadó házában, mely *Falk Ferenc József* vállalkozója, a Pest-Budai Hajhíd hídvámbérlőjéé volt. A házat, mint becses műemléket most restaurálják.

Bábszínház volt a *Gvadányi József* lovasgenerális *Falusi Nótárius*-ban 1789-ben megénekelte *Krajtársó Színház* is, a mai Vörösmarty téren. E bábjátékok főleg a *Doktor Faust* és a *Don Juan* történiáját adták. Híres volt a lengyel *Dubsky* bábjátékos család. Az 1890-es években a mai József körút és Baross utca sarkán, a volt *Vanek* kávéházban »kínai árnyjátékokat« adtak elő. Ez is a bábszínháznak egyik formája, amivel a mai Népművészeti Intézet keretében *Büky György* tanár foglalkozik.

Az egykori pesti *Városerdő* (ma Városliget a neve) egy félszázada hét pompás bábszínház működött, a budai *Városmajorban* három. 1911-ben a néhai *Orbók Lóránt* drámaíró és a sorok írója alapította meg az első magyar művészi bábszínházat, a *Vitéz László* színházat. Ez a Váci utca 17. szám alatt, utóbb az Iparművészeti Múzeumban működött. Az 1930-as években az egykori Podmaniczky utcán (ma Rudas László utca) *Rév Jenő* alapított nagysikerű művészi bábszínházat, az egykori Imperiál Szálló földszintjén. Ma már van *Allami Bábszínházunk* a Sztálin úton, az egykori Képzőművészeti Főiskola palotájában, mely az 1531-ben épült veronai Palazzo Bevilqua másolata. Az 1780-as évek végén is működtek már a város külterkén vándorló bábszínházak. Ugyanítt volt az 1910-es években a *Nagy* Endre alapította Modern Színpad kabaré is.

Ebben az időben az ekkor már teljesen elnémetesedett, de lassanként mégis magyarosodó Pest és Buda színházi élete hirtelen nagy emelkedést mutatott. Pozsony helyett Pest és Buda lett az ország irodalmi fővárosa. A »kalapos király« Budára helyezte a pozsonyi főhivatalokat, így a Helytartótanácsot és a kincstári ügyeket végző Kamarahivatalt is. A sok hivatalnok színházi kultúrát igényelt. A császár feloszlatta a budai Karmelita-kolostort, ennek kitűnő barokk stílusban épült templomából (melyet Schönhein építés tervezett) színházat csináltatott, éspedig *Kempelen* Farkassal, a világhírű salikkozó automata meg-

szerkesztőjével. Ez a színház 1787-ben kezdte meg működését. Kelemen László is engedélyt kapott, hogy a színházban hetenként két magyar előadást tartson. Első előadása 1790. október 25-én volt. A színház épülete máig áll. Az épületen ott látjuk Beethoven emléktábláját. Itt játszott *Déryné Széppataki Róza* is. A színházban 1929-ig a budapesti Operaház és a Nemzeti Színház minden héten kétszer vendéjátékot adott. (Shakespeare, Victor Hugo, Schiller.)

Gvadányi a Falusi Nótárius-ban már egész Pest-Budai *színházfertyéről* ír. A Pest-Budai Hajóhid budai fejenél, az egykori Várkert Kioszk (ma Kék Duna), ott állott az úgynevezett *Kávészátor* fabódéja. Ebben is játszott *Kelemen László* színtársulata. A Hajóhid pesti fejenél, a mai Váci utca 9. számú házban volt a híres *Hét Választó Fejedelem* vendéfgadó. Itt is folytak színházi előadások. A mai Vörösmarty téren állott a véres állatviadalmas *Hetz Színház*, mellette a már fentebb említett *Krajczáros Színház*.

A mai Régiposta utca és az egykori Felduna sor sarkán ott állott a kétezeréves római Vár egyik sarokbástyája, az úgynevezett *Rondella*. Ezt 1773-ban kezdték színházzá átépíteni. Az első előadást 1774. augusztus 14-én tartották benne, *Kelemen László* magyar társulata itt is játszott. A *Rondella*-színház 1812-ig működött. Külföldi útleírók sokat írtak elsőrangú operai előadásairól.

Horváth János budai birtokos Buda városának ajándékozta 1838-ban a mai Alagút budai feje mellett levő *Horváth-kertet*. Ebben 1843. május 6-án nyílt meg a *Budai Nyári Színház*, más néven *Budai Színkör*. Tűzveszélyessége miatt 1935-ben bontották le. 1849. május 21-én a magyar honvédség innen lőtte a Vár falait. A földes padlójú színházhoz és a *Horváth-kert*hez számos kedves régi nóta fűződik.

A pesti Felduna soron 1812-ben épült fel a pesti táncosház, a *Redout*, aminek abban az időben *Vigarda* volt a neve. A Vigarda mögött, homlokzatával a mai Vörösmarty térre nézően épült fel az első *Német Színház*, a nagynevű *Pollack Mihály* alkotása. 1812. február 9-én nyitották meg. 35 év múlva, 1847. február 6-án porrá égett. A *Vigardát* 1849.

május 10-én *Hentzi császári tábornok*, Buda ostroma idején, lövette romná. Helyette az 1860-as években épült az új *Vigadó*, mely az 1945-i ostrom alatt pusztult el, most restaurálják.

Az első Német Színház pótlására az akkori *Új piac*on (ma Engels tér) épült fel a második Német Színház fabódéja. 1878-ban a lipótvárosi Gyapjú utcán (ma Báthori utca 16. szám) épült fel a harmadik és utolsó pesti német színház, mely 1889-ben égett le. E sorok írója, mint négyéves budai kisfiú, látta az égés füstfelhőit.

Az egykori pesti városfalak alatti városarok szélén, az egykori Váci Országúton (ma Tanács körút 7. szám) *Hacker Ferenc József* pesti ácsmester építette fel *Bálosházát*, a ház máig ép. *Horváth János Mindennapi* című naplójában leírja, hogy 1811-ben az akkori fiatal írók hogyan mentek estként a »Hacker Szalába«. Illendő volna, ha megjelölnék a házat emléktáblával, mert ebben folytak magyar előadások is.

A Pest-Budai Lánchíd budai fejenél, az Alagút mellett, 1861-ben épült fel *Molnár György* színidirektor (1830—1891) színháza, a *Budai Népszínház*. Az akkori magyar felszabadulás idején magyar darabokat, népszínműveket, tündéres darabokat és látványos operetteket adott. Az egykori Kereskedelmi Minisztérium építésekor, 1878-ban bontották le.

1837-re épült fel az egykori Váci Országút és a Kerepesi út (a Múzeum körút és Rákóczi út sarkán) a *Beleznay János* gróf adományozta nagy kertben a mulatójáról és kerti színpadról híres *Beleznay-kertben* a mai *Nemzeti Színház* első őse, a *Nemzeti Játékszín*. 1837. augusztus 22-én nyitották meg. 1840-ben kapta a *Nemzeti Színház* nevet. 1884-ig külön operatársulata volt. Amikor az Operaház az akkori Sugár úton (utóbb *Andrássy út*, ma *Sztálin út*) 1884. szeptember 27-én megnyílt, megszűntek a *Nemzeti Színház* operaelőadásai.

1878-ban, az első épületet lebontották és helyette épült az új, második *Nemzeti Színház*. Ezt 1908-ban tűzveszélyessége miatt lebontották. Ekkor költözött át a *Nemzeti Színház* az egykori *Népszínház* máig álló épületébe.

LAPKIADÓ VÁLLALAT
SAJTÓFIGYELŐ SZOLGÁLAT
BUDAPEST, VII., LENIN-KÖRÚT 9-11
TELEFON: 227-651. 221-285

Színház és Filmművészet

1955 JAN

A Népszínház — vagyis a mai Nemzeti Színház épülete — 1875. október 14-én nyílt meg az akkori felépült új Nagykörúton. Fellner és Helmer műépítészek tervezték. Az egykori pesti tréfa szerint, az egykori Kerepesi út olyan volt, mint az élet: az elején játék helye: a Nemzeti Színház, a közepén betegség és kórház: a Rókus-kórház, a végén halál: a Kerepesi temető.

A Népszínház előzője az 1872-től 1874-ig az egykori István téren (ma Klauzál tér) épült szegényes kis Népszínház volt, mely hamar megbukott.

1896. május elsején, az akkori Ezredéves Országos Kiállítás idején nyílt meg az egykori Lipót körúton (ma Szent István körút) a *Vígszínház*. *Jókai Barangok* című színművével nyitották meg. Innen ívelt fel az új, haladó színművészet. Itt adták elő *Gorkij Éjjeli menedék-hely-ét* is. A színház a színpadi realizmus előfutója volt, ma itt működik a Magyar Néphadsereg Színháza.

1897. február 20-án az óbudai Lajos utcában nyílt meg a *Kisfaludy Színház*. *Golfaden Sulamith* című operája lendítette fel.

1897. december 7-én nyílt meg a *Magyar Színház*, Láng Adolf alkotása. Ez is az új színpadi stílus kezdője volt. Edmond Rostand *Sasfiók*-ját 225-ször, Ibsen *Peer Gynt*-jét 200-szor adta.

1903. december 6-án az akkori Király utcában (ma Majakovszkij utca) nyílt

meg a *Király Színház*. Országos híre a János vitéz emelte, melynek félszázados évfordulóját az idén ünnepeljük.

Népművelő cézzattal épült az Angyal-földön, a Vág utca 12. szám alatt a *Népház Színház*. Rövid fennállása után megbukott. Ugyancsak 1911-ben, december 8-án nyílt meg az egykori Tisza Kálmán tér sarkán (ma Köztársaság tér) a *Népopera*, Márkus Géza, Jakab Dezső és Komor Marcel tervezte.

Az 1910-es évekre esik több kis művészi színvonalú színház alapítása. Ezek nem önálló színházépületekben dolgoztak, hanem nagy, modern bérházakban voltak elhelyezve. Ilyen volt a *Belvárosi Színház* a Petőfi utca sarkán levő Párisi udvarban, azután a rövid életű *Esküteri Színház*, utóbb *Belvárosi Színház*. Az idén ünnepeltük meg a nagymultú *Thália Társaság* alapításának félszázados évfordulóját. Ez a Bethlen téren, a mai mozi helyiségében működött.

Sok színház volt a régi Városligetben. Az Aréna út nevét (ma Dózsa György út) is egy régi színház adta. Itt működött *Városligeti Színkör* néven Feld Zsigmond, azóta eltűnt *Hököm Matyi Színháza*, majd a *Magyar Műszínkör*, kutya-, majom-, bolha- és törpeszínház, panoráma és minden egyéb: az egykori »Liget«, a »Lizsés«, amelyikről régi utcai slágernóta énekel az egykori zongoraverklíken.

BEVILAQUA BORSODY BELA